

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Bir tıp fakültesinde öğrencilerin kendi kendine ilaç kullanma durumları ve ilişkili faktörlerin incelenmesi, Çanakkale, Türkiye Hakan KARTAL¹, Özgür ÖZERDOĞAN², Gamze ÇAN¹, Coşkun BAKAR¹¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Çanakkale,
²Çerkezköy İlçe Sağlık Müdürlüğü, Tekirdağ.

Geliş tarihi: 16.09.2020; Kabul tarihi: 15.03.2021

Sorumlu yazar: Hakan KARTAL, *Adres:* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Başkanlığı, Terzioğlu Yerleşkesi, Çanakkale, *E-posta:* kartalh14@gmail.com, *Telefon:*+902862180018.**ÖZET**

Amaç: Kendi kendine ilaç kullanımı çoklu ilaç kullanımına, hastalık tanılarının gecikmesine, doz ayarlamasının uygun yapılmaması ile birlikte yan etki görülme riskinin artmasına neden olabileceği için kişinin sağlığı üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bu çalışmanın amacı Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinin kendi kendine ilaç kullanımı sıklığı ve ilişkili olduğu faktörlerin incelenmesi ve kendi kendine ilaç kullanımı davranışlarının saptanarak eğitim ihtiyacının belirlenmesidir.

Yöntem: Bu araştırma kesitsel tipte epidemiyolojik bir araştırmadır. Araştırma Ocak 2020 tarihinde Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Tıp Fakültesinde gerçekleştirildi. Çalışmaya Çanakkale Onsekiz Mart Tıp Fakültesi'nde 1. 4. ve 6. öğrenim döneminde bulunan öğrencilerden oluşmak üzere toplam 331 kişi katıldı. Anket, araştırmacılar tarafından literatür desteği ile hazırlanan sosyodemografik özellikler ve kendi kendine ilaç kullanımına yönelik sorulardan oluşmaktaydı.

Bulgular: Çalışmaya katılanların %83.1'inin doktora danışmadan kendi kendine ilaç kullandığı saptandı. Katılımcılar en çok %77.3 ile ağrı kesici/ateş düşürücüleri, %40.5 ile vitaminleri, %24.5 ile de mide ilaçlarını kullanmaktaydı. Sonradan kullanmak üzere evinde ilaç bulduranlar, reçetesiz antibiyotik kullananlar, ilaç prospektüsünü anladığını belirtenler daha fazla kendi kendilerine ilaç kullanmaktaydı. Cinsiyet, öğrenim dönemi, anne-baba eğitimi, lisede yatılı veya gündüzlü olarak öğrenim görme, ilacı kullanmadan önce prospektüsü okuma, akılcı ilaç kullanımı tabirinden haberdar olma durumu ve kronik hastalık durumu ile kendi kendine ilaç kullanımı durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptanmadı.

Sonuç: Bu araştırmada tıp fakültesi öğrencilerinde kendi kendine ilaç kullanımı durumunun yüksek olduğu gözlemlendi. Bu konuda birinci sınıftan başlayacak akılcı ilaç kullanımı konusunda verilen eğitimler gözden geçirilmeli ve kendine ilaç kullanımının nedenleri için niteliksel çalışmalar planlanmalıdır.

Anahtar kelimeler: Çanakkale, kendi kendine ilaç kullanımı, tıp fakültesi öğrencileri, mezuniyet öncesi

Self-medication and associated factors among medical students, Çanakkale, Türkiye**ABSTRACT**

Objectives: Self-medication may have negative consequences on the health of the individual, as it may cause multiple drug use, delay in diagnosis, and increase the risk of side effects due to inappropriate dose adjustment. This study aims to estimate the self-medication prevalence among medical students of Çanakkale Onsekiz Mart University Faculty of Medicine and determine the related factors with it.

Methods: This cross-sectional study was conducted in January of 2020 in Çanakkale Onsekiz Mart University Faculty of Medicine. 331 students participated in the study. The questionnaire consisted of questions about sociodemographic characteristics and self-medication prepared by the researchers with the support of the literature.

Results: The prevalence of self-medication among medical students was %83.1. Participants mostly used painkillers / antipyretics (77.3%), vitamins (40.5%) and stomach remedies (24.5%). Those who kept drugs at home for later use, those who used non-prescription antibiotics, and those who stated that they understood the prospectus of drugs had a higher prevalence for self-medication. No significant statistical relationship was found between self-medication and; gender, grade, parental education, boarding or daytime reading at high school, reading the prospectus before using the drug, awareness of the term rational drug use, chronic disease status, and self-medication status.

Conclusion: In this study, self-medication prevalence was found high among medical students. In this regard, starting from the first grade, teachings on rational drug use should be reviewed and, qualitative studies should be conducted to reveal the foundation of the high prevalence of self-medication.

Keywords: Çanakkale, self-medication, medical students, undergraduate

GİRİŞ

Bireylerin kendilerinde farkına vardıkları semptom veya hastalıkları tedavi etmek için ilaç seçmesi ve kullanması kendi kendine ilaç kullanımı (KKİK) olarak tanımlanmıştır [1]. Bu durum kişinin sağlık

profesyonellerine danışmadan ilaç kullanımını, kişinin ilaçları sosyal çevresi veya aile üyeleriyle paylaşmasını ve evde yarım kalan ilaçları tekrar kullanmasını içermektedir [2]. Reçetesiz satın alınabilen ilaçların artması ve kişilerin kendi sağlıkları hakkında seçim yapabilme ve sorumluluk almalarının özendi-

rilmesiyle tıbbi, ekonomik ve sosyal sonuçlarıyla birlikte önemli bir konu haline gelmiştir [3].

Birçok ülkede kendi kendine ilaç kullanımının özenendirilmesinin temelinde basit hastalık ve semptomların hızlı tedavisinin sağlanması, sağlık sisteminin basit hastalıklar ile tıkanmasının önlenmesi, doktor muayene ücretlerinin sağlık için ayrılan fonlardaki giderinin azalması ve kişinin ilaç parasını cebinden ödemesi ile devletin sağlık alanında harcadığı paranın azalmasıdır. Ayrıca kişilerin sağlıkları hakkında doğrudan sorumlu olması, kendi sağlıkları için daha duyarlı hareket etmelerini ve sağlıklarını bozacak davranışlardan uzak durmaları sağlanmaya çalışılması kendi kendine ilaç kullanımının desteklenmesinde itici güç oluşturduğu söylenebilir [3]. Hekim-hasta ilişkisi içerisinde beklentileri karşılanmayan hastaların da vakit ve para tasarrufu için eczacılara danışarak ilaç almaları da kendi kendine ilaç kullanımını arttırmıştır [2].

Ancak yukarıdaki avantajlarına rağmen kendi kendine ilaç kullanımı bireyler ve toplum için riskler barındırmaktadır. Çoklu ilaç kullanımı ve buna bağlı olarak oluşan ilaç etkileşimleri, semptomların baskılanmasından dolayı hastalıkların tanılarının gecikmesi, kullanılacak ilacın dozunun ve süresinin ayarlanamaması nedeniyle ortaya çıkan yan etkiler bireylerin sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir [4]. Özellikle antibiyotiklerin hekime danışılmadan reçetesiz şekilde kullanılması antibiyotik direncine sebep olmakta ve dünya genelinde sağlık otoritelerinde endişeye neden olmaktadır [5]. Reçetesiz olarak eczane alınamayan laksatif ilaçların kilo vermek için, semptomimetik ve antihistaminiklerin de sedatif veya uyarıcı etkileri nedeniyle kötüye kullanımı da bu konudaki sorunlardandır [6]. Kişinin kendi kendine ilaç kullanımını doğru şekilde yapabilmesi için hem hastalıklara hem de ilaçların kullanım ve yan etkilerine yönelik bilgi sahibi olması gerekmektedir. Bu konuda bir eksikliğin olması durumunda yukarıda belirtilen zararların ortaya çıkması beklenen bir sonuçtur.

Ülkemizde yapılan çalışmalarda kendi kendine ilaç kullanımı sıklığı %43.8-%58.9 oranında değişmektedir [7-10]. Genel popülasyon ve üniversite öğrencilerine yönelik çalışmalar literatürde mevcutken ilaçlar hakkında bilgi sahibi olmaya başlayan tıp fakültelerindeki öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanım sıklığını belirten çalışmalar sınırlıdır [11,12]. Literatürde ilaçlar hakkında bilgi edinilen fakültelerde okuyan öğrencilerin KKİK sıklığının daha yüksek olduğu görülmüştür [13,14]. Tıp fakültesi öğrencileri eğitim sürecinde akılcı ilaç kullanımı eğitimi almaktadır. Bu açıdan bakıldığında tıp fakültesi öğrencilerinin kendi kendine ilaç kullanma durumunda durumlarda ortaya çıkabilecek riskler hakkında farkındalıklarının olması beklenmektedir.

Bu araştırmanın kısa vadeli amacı; Çanakkale Onsekiz Mart Fakültesi öğrencilerinin kendi kendine ilaç kullanımını durumu ve ilişkili olduğu faktörlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Uzun vadeli amacı ise

geleceğin hekimlerinin kendi kendine ilaç kullanımı davranışlarının saptanarak eğitim ihtiyacının belirlenmesidir. Böylece araştırmanın sonuçlarının tıp fakültesi eğitim programlarına yol göstermesi hedeflenmektedir.

GEREÇ ve YÖNTEM

Araştırmanın tipi

Bu araştırma kesitsel tipte epidemiyolojik bir araştırmadır.

Araştırma bölgesi ve popülasyonu

Araştırma Ocak 2020 tarihinde Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Tıp Fakültesinde gerçekleştirildi. Çalışmanın evreni Çanakkale Onsekiz Mart Tıp Fakültesi dönem 1, 4 ve 6 öğrencilerinden oluşmaktadır. Çalışmaya dönem 1 öğrencilerinin 184'ünden 131 kişi, dönem 4 öğrencilerinin 117'sinden 90 kişi, dönem 6 öğrencilerinin 130'undan 103 kişi olmak üzere toplam 331 kişi katıldı (%75). Gönüllü katılım göstermeyen veya o gün okula gelmeyen öğrenciler anket dışı bırakıldı. Uygulamada her öğrenciye bir kere ulaşılmaya çalışıldı.

Araştırmanın veri kaynakları

Bu araştırmada öğrencilere gözlem altında anket tekniği kullanılmıştır. Anket, araştırmacılar tarafından literatür desteği ile hazırlanan sosyodemografik özellikler ve kendi kendine ilaç kullanımının değerlendirildiği 23 sorudan oluşmaktadır.

Araştırmanın uygulanması ve uygulayanlar

Araştırma Halk Sağlığı Stajı yapmakta olan intörn hekimler ve Halk Sağlığı Anabilim dalı öğretim elemanları tarafından yürütüldü. Dönem 1 öğrencilerine laboratuvar dersi ve sınav günlerinde, Dönem 4 ve 6 öğrencilerine de staj yaptıkları bölümlerde ulaşıldı. Çalışmaya katılmayı kabul eden öğrencilere gözlem altında anket tekniği uygulandı.

İstatistiksel değerlendirme

Çalışmanın verileri istatistik paket programı SPSS 19.0 (IBM Company, Chicago, IL, USA) sürümü ile analiz edildi. İstatistiksel değerlendirmede tanımlayıcı verilerin sunumunda yüzde, ortalama, standart sapma ortanca, minimum, maksimum kullanıldı. Kendi kendine ilaç kullanımını etkileyen faktörler Ki-kare testi ile analiz edildi. İstatistiksel analizlerde $p < 0.05$ olduğu durumlar istatistiksel olarak anlamlı kabul edildi.

Etik kurul ve gerekli izinler

Araştırma için Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan 27.11.2019 ve 2019-19 sayılı karar ile izin alındı. Araştırmanın uygulanabilmesi için Çanakkale Onsekiz Mart Tıp Fakültesi Dekanlığından 26.12.2019 ve E.19000188986 sayılı numarasıyla gerekli izinler alındı.

BULGULAR

Çalışmaya toplam 331 kişi katıldı. Katılanların yaş ortalaması 21.3 ± 2.4 , ortancası 22 (Min-Maks:16-28) yıl idi. İncelenenlerin %54.5'i kadın ve %41.7'si dönem 1 öğrencisiydi.

Tablo 1. Çalışmaya katılanların kendi kendine ilaç kullanma durumları ve kullanılan ilaçların dağılımı

Kendi kendine ilaç kullanma durumu (n: 331)	Sayı	Yüzde*
Evet	275	83.1
Hayır	56	16.9
En sık kullanılan ilaçlar (n: 331)		
Ağrı kesici/ateş düşürücü	269	77.3
Vitamin	134	40.5
Mide ilacı	81	24.5
Cilt ürünleri	76	23
Öksürük ilacı	73	22.1
Burun için preparatlar	71	21.5
Antibiyotikler	61	18.4
Bağırsak düzenleyici ilaçlar	33	10
Göz preparatları	28	8.5
İshal ilaçlar	24	7.3
Kaşım ilacı	20	6
Diğer	16	4.8

*: "n" sayısında içinde alınan yüzdendir.

Çalışmaya katılanların %83.1'inin doktora danışmadan kendi kendine ilaç kullandığı saptandı. Katılımcılar en çok %77.3 ile ağrı kesici/ateş düşürücüleri, %40.5 ile vitaminleri, %24.5 ile de mide ilaçlarını kullanmaktaydı (Tablo 1).

KKİK üzerine etki eden faktörler Tablo 2'de sunulmuştur. Cinsiyet, anne-baba eğitimi, lisede yatılı veya gündüzlü olarak öğrenim görme, ilacı kullanmadan önce prospektüsü okuma, akılcı ilaç kullanımı tabirinden haberdar olma durumu ve kronik hastalık durumu ile KKİK arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptanmadı. Sonradan kullanmak üzere evinde

ilaç bulunduranlar (%86.9), reçetesiz antibiyotik kullananlar (%97.3) ve ilaç prospektüsünü anladığını belirtenler (%87) daha fazla kendi kendilerine ilaç kullanmaktaydı (sırasıyla; p:0.028, p:0.001 p:0.012) (Tablo 2).

Kullandığı antibiyotiği tavsiye edilen sürede veya hekime danıştıktan sonra bırakanlar çalışma grubunun %69.5'i idi ve bu grubun reçetesiz antibiyotik kullanma sıklığı antibiyotiği uygun olmayan şekilde bırakanlara göre daha düşüktü (p<0.001). Akılcı ilaç kullanımı tabirinden haberdar olanlar olmayanlara göre daha az reçetesiz antibiyotik kullandığını belirtti (p:0.047).

Akılcı ilaç kullanımı tabirinden haberdar olma durumunun dönemlere göre dağılımına bakıldığında dönem 4 ve 6 öğrencilerinin dönem 1 öğrencilerine göre daha fazla bu tabirle karşılaştıkları saptandı (p<0.001). İlaç prospektüslerini ne kadar anladıkları sorulduğunda dönem 1 öğrencileri ilaç prospektüslerini dönem 4 ve 6 öğrencilerinden daha az anlamakta idi (p:0.001).

Çalışmaya katılanlara kendi kendilerine ilaç kullanmalarına sebep olan semptomlar sorulduğunda katılımcıların %74'ü tarafından baş ağrısı, %63.1'i tarafından soğuk algınlığı semptomları, %42.6'sı tarafından da ateş semptomları neden olarak belirtildi. Çalışma grubuna hastalık semptomları karşısında kendi kendilerine ilaç kullanımı sebepleri sorulduğunda katılımcıların %69.2'si basit bir hastalık olduğu için, %55.3'ü daha önce benzer hastalığa sahip olduğu için, %38.7'si de yeterli ilaç bilgisine sahip olduğunu düşündüğü için kendi kendilerine ilaç kullandıklarını yanıtını verdi (Tablo 3).

Tablo 2. İncelenenlerin temel tanımlayıcı özellikleri ve kendi kendine ilaç kullanımı ile olan ilişkisinin dağılımı

Değişkenler	n (%)	KKİK		P	
		Evet (%)*	Hayır (%)*		
Cinsiyet	Erkek	150 (45.3)	127 (84.7)	23 (15.3)	0.58
	Kadın	181 (54.7)	148 (81.8)	33 (18.2)	
Lisede okuma şekli	Yatılı	65 (19.7)	57 (87.7)	8 (12.3)	0.351
	Gündüzlü	265 (80.3)	217 (81.9)	48 (18.1)	
Öğrenim dönemi	Dönem 1	138 (41.7)	109 (79)	29 (21)	0.21
	Dönem 4	90 (27.2)	76 (84.4)	14 (15.6)	
	Dönem 6	103 (31.1)	90 (87.4)	13 (12.6)	
Baba eğitim durumu	Lise altı	82 (25)	65 (79.3)	17 (20.7)	0.397
	Lise ve üstü	246 (75)	207 (84.1)	39 (15.9)	
Anne eğitim durumu	Lise altı	121 (36.8)	96 (79.3)	25 (20.7)	0.235
	Lise ve üstü	208 (63.2)	177 (85.1)	31 (14.9)	
Sonradan kullanmak üzere ilaç saklama	Evet	213 (64.7)	185 (86.9)	28 (13.1)	0.028**
	Hayır	116 (35.3)	89 (76.7)	27 (23.3)	
Reçetesiz antibiyotik kullanma	Evet	74 (22.5)	72 (97.3)	2 (2.7)	0.001**
	Hayır	255 (77.5)	202 (79.2)	53 (20.8)	
İlacı kullanmadan prospektüsünü okuma	Her zaman	186 (56.4)	153 (82.3)	33 (17.7)	0.657
	Bazen	119 (36.1)	102 (85.7)	17 (14.3)	
	Hayır	25 (7.6)	20 (80)	5 (20)	
Kullandığı ilacın prospektüsünü anlama	Tam	230 (69.7)	200 (87)	30 (13)	0.012**
	Yarım veya hiç	100 (30.3)	75 (75)	25 (25)	
Akılcı ilaç kullanımı tabirini duyma	Evet	244 (74.2)	207 (84.8)	37 (15.2)	0.267
	Hayır	85 (25.8)	67 (78.8)	18 (21.2)	
Kronik hastalık varlığı	Evet	35 (10.6)	33 (94.3)	2 (5.7)	0.09
	Hayır	295 (89.4)	242 (82)	53 (18)	

KKİK: Kendi kendine ilaç kullanımı,

*: Satır yüzdesi, **: Anlamlı istatistiksel fark.

Tablo 3. Çalışmaya katılanların kendi kendine ilaç kullanmasına neden olan semptomlar ve sebeplerin dağılımı

Kendi kendine tedaviye iten semptomlar (n: 331)	Sayı	Yüzde*
Baş ağrısı	245	74
Soğuk algınlığı	209	63.1
Ateş	141	42.6
Öksürük	96	29
Reflü	60	18.1
Deri problemleri	47	14.2
Mevsimsel alerji	45	13.6
Sırt ağrısı	42	12.7
Diyare	28	8.5
Göz problemleri	26	7.9
Kabızlık	18	5.4
Diğer	22	6.6
Kendi kendine tedaviye iten sebepler (n: 331)		
Basit hastalık	229	69.2
Daha önce benzer hastalık	183	55.3
Yeterli ilaç bilgim var	128	38.7
Zaman tasarrufu	90	27.2
Acil semptomlar	42	12.7
Arkadaş tavsiyesi	29	8.8
Doktor ulaşmak zor	28	8.5
Para tasarrufu	11	3.3
Reçete edilen ilaçlar etkisizdi	4	1.2
Diğer	11	3.3

*: "n" sayısı içinde alınan yüzdendir.

Çalışmaya katılanlarda en fazla görülen semptomların kendi kendine en fazla kullanılan ilaçlarla olan dağılımına bakıldığında ağrı kesici/ateş düşürücü, vitamin, mide ilacı ve antibiyotiklerin en fazla baş ağrısı ve soğuk algınlığında tercih edildiği görülmüştür (Tablo 4).

TARTIŞMA

Bu çalışmada tıp fakültesi öğrencilerinin kendi kendine ilaç kullanımı sıklığı incelenmiştir. Kendi kendine ilaç kullanımı ve bireylerin sağlığına olan etkisi tıp literatüründe tartışılan önemli konulardan birisidir. Doğru kullanılması durumunda hastanın çabuk rahatlaması, sağlık sistemine düşen yükün azalması ile hizmet gücünün daha önemli hastalıklara karşı kullanımı gibi potansiyel yararlarının olduğunu iddia edenlerin yanında doğru bir şekilde yapılmaz ise akılcı ilaç kullanımı ilkelerinin çiğnenmesiyle birlikte

birçok sağlık sorununa neden olacağını iddia edenler de bulunmaktadır [4]. Bu yüzden yarar-zarar dengesi gözetilerek dikkatlice tartışılması gereken bir konudur. Bu çalışmada çalışma grubunda kendi kendine ilaç kullanma sıklığını %83.1 olarak saptadık. Literatür incelendiğinde tıp fakültesi öğrencilerinde Sırbistan'da yapılan çalışmada kendi kendine tedavi sıklığı %79.9, Hindistan'da yapılan bir çalışmada da %78.6 olarak bulunmuştur [15,16]. Tıp fakültelerinde yapılan çalışmalarda elde edilen bulgular bu çalışma sonuçlarıyla uyumlu bulunmuştur. Tıp fakültesi öğrencilerinin aldıkları eğitimle birlikte ilaçlar ve tedavi süreçleri konusunda bilgi düzeylerinin artması kendi kendine ilaç kullanma davranışını etkilemiş olabilir. Literatürde genel popülasyonda yapılan çalışmalarda kendi kendine ilaç kullanma sıklığının üniversite öğrencisi ya da tıp fakültesi öğrencilerinde yapılan çalışmalara göre daha düşük olduğu gözlenmiştir [17,18]. Bu durum eğitim seviyesinin artışının kendi kendine ilaç kullanımını artırıcı bir etkiye sahip olduğunu düşündürmektedir. Kendi kendine ilaç kullanımını yeterli tıbbi bilgisi olmayan kişiler için sağlık açısından tehlikeler barındırmaktadır. Özellikle eğitim düzeyi yüksek kişilerde bulunan ilaç kullanma eğilimi göz önünde bulundurulduğunda, topluma yönelik bilgilendirmelerle bu konudaki duyarlılık artırılmaya çalışılmalıdır. Ayrıca tıp fakültesi öğrencileri; özellikle son sınıfta bulunanlar tıp fakültesi eğitimini tamamlamak üzere olan hekim adaylarıdır ve bu adaylar 5 yıl boyunca aldıkları eğitimle ilaç reçete edebilecek duruma gelmektedirler. Bu yüzden bu grubun KKİK durumu önceki sınıflardan ve genel toplumdan farklı olan yönünü oluşturmaktadır. Çalışmamızda kendi kendine ilaç kullanımında en çok kullanılan ilaç grubu %77.3 ile ateş düşürücü/ağrı kesici ilaçlar olmuştur (Tablo 2). Handu ve ark. tıp fakültesi öğrencilerinde yaptığı çalışmada kendi kendine tedavide en çok kullanılan ilaç grubunun %81.3 ile ağrı kesiciler olduğu saptanmıştır [19]. El Ezz ve ark.'nın tıp fakültesi öğrencilerinde yaptığı çalışmada da %87.3 ile en çok kullanılan ilaç grubu ağrı kesicilerdir [20]. Tıp fakültesi öğrencileri dışında genel popülasyonda da en çok kullanılan ilaç grubunun analjezikler olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur [21]. Ülkemizde ağrı kesici/ateş düşürücü ilaçlar reçetesiz olarak satılan ve düşük fiyatlarıyla birlikte kolayca ulaşılabilen ilaçlardır. Ayrıca baş ağrısı, bel

Tablo 4. Çalışmaya katılanların kendi kendine ilaç kullanmasına neden olan semptomlar ve kullandıkları ilaçların dağılımı

Semptomlar	Ağrı kesici/ateş düşürücü		Vitamin		Mide ilacı		Antibiyotikler	
	Sayı	Yüzde*	Sayı	Yüzde*	Sayı	Yüzde*	Sayı	Yüzde*
Baş ağrısı	220	85.9	119	88.8	74	91.4	53	86.9
Soğuk algınlığı	187	73	104	77.6	64	79	52	85.2
Ateş	125	48.8	75	56	46	56.8	45	73.8
Öksürük	85	33.2	54	40.3	36	44.4	37	60.7
Reflü	56	21.9	37	27.6	42	51.9	19	31.1

*: Neden olan semptomlar içinde ilaç kullananların yüzdesi olarak hesaplanmıştır.

ağrısı ve mevsimsel üst solunum yolu hastalıkları toplumda sık görülen sağlık sorunlarından [22,23] ve katılımcıların kendi kendine ilaç kullanımına neden olan semptomlar sorulduğunda %74'ünün baş ağrısı seçeneğini işaretlemesinin ağrı kesici/ateş düşürücü ilaçların en çok kullanılmasını açıklayabilir. Baş ağrısı ya da bel ağrısı gibi durumlar toplumda sık rastlanılan sağlık sorunları olduğundan insanlar bu durumlarda sağlık hizmeti almak yerine kendi olanaklarıyla mücadele etmeye çalışabilmektedir. Ancak yeterli tıbbi eğitimi bulunmayan kişilerin -tıp fakültesi öğrencisi olsa bile- farmakolojik tedavi yöntemlerini kullanmaya çalışmaları hem hastalığın teşhisini geciktirebilmekte hem de ilaçların istenmeyen yan etkilerine maruz kalmaya neden olabilmektedir. Bu nedenle hem toplumun hem de tıp fakültesi öğrencilerinin herhangi bir sağlık sorunu yaşadığında sağlık hizmeti almaya yönlendirmek açısından bilinçlendirmenin gerekli olduğunu düşünmekteyiz.

Çalışmaya katılanların %22.5'i reçetesiz olarak antibiyotik kullandığını belirtmiştir. Baş ve arkadaşlarının ülkemizde yaptığı çalışmada bu oran %17.1, Hindistan'da yapılan bir çalışmada %39.3, Pakistan'da yapılan bir çalışmada da %35.2 olarak bulunmuştur [21,24,25]. Ülkemizde reçetesiz antibiyotik satışı yapılmamaktadır. Bu durumda reçetesiz antibiyotik kullanımının nedeninin daha önce reçete ile alınan ve tam bitirilmediği için evde saklanan ilaçların yeniden kullanımı düşünülebilir. Çalışmamızda antibiyotiği tavsiye edilen sürenin sonunda veya hekime danıştıktan sonra bırakanlar %69.5'lik bir kısmı oluşturmaktadır. Klinik farmakoloji eğitimi alan, antibiyotik direnci hakkında bilgi sahibi olan tıp fakültesi öğrencileri için bu oran çok düşüktür. Antibiyotiği tavsiye edilen sürede kullandıktan sonra veya hekime danıştıktan sonra bırakanlar uygun olmayan şekilde bırakanlara göre daha az reçetesiz antibiyotik kullanmaktadır ($p<0.001$). Bu durum evde kalan antibiyotiklerin reçetesiz antibiyotik kullanımına neden olduğu tezini desteklemektedir. Akılcı ilaç kullanımı tabirini duyanlar duymayanlara göre daha az reçetesiz antibiyotik kullanmaktaydı. Akılcı ilaç kullanımı eğitimlerinin öğrencilerin reçetesiz antibiyotik kullanmamaları konusunda davranışlarını değiştirdiği düşünülebilir. Kendi kendine ilaç kullanımını etkileyen faktörler incelendiğinde daha sonradan kullanmak için evinde ilaç bulunduranların kendi kendine ilaç kullanım sıklığı bulundurmayanlardan daha yüksek bulunmuştur. İran'da yapılan çalışmada da evde ilaç stoku bulundurma KKİK kullanımını en çok etkileyen faktör olarak bulunmuştur [26]. Ülkemizde yapılan çalışmalarda evde ilaç saklama sıklığı %40.7-85.5 arasında değişmektedir [11,27,28]. KKİK'nın yarattığı sorunlardan birisi de sağlık harcamalarına olabilecek yansımalarıdır. Hastalıkların zamanında ve doğru tedavi edilmemesi ve yanlış ilaçlarla tedavi edilmeye çalışılmasının yaratabileceği ekonomik yükün sağlık harcamalarını etkilemesi beklenebilir.

Çalışmamızda KKİK sıklığını artıran diğer faktör ilaç prospektüsünü anlama olmuştur. Literatürde bu

konuda yeterli bilgiye ulaşamadık. Ancak prospektüste verilen bilgileri anlayanların ilaçları kullanma konusunda daha az çekince göstermiş olabileceği düşünülebilir.

Literatürde KKİK'nın yaş, cinsiyet ve ailenin eğitim durumu gibi faktörlerden etkilendiği gösterilmiştir [10,29]. Ancak çalışmamızda bu faktörlerin KKİK davranışı üzerine istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi gösterilmemiştir.

Kendi kendine ilaç kullanımını ana nedenlerine bakıldığında çalışma grubunun %69.2'si hastalığı basit gördüğü için, %55.3'ü daha önce benzer hastalığı olduğu için, %38.7'si ilaçlar hakkında yeterli bilgisi olduğunu belirttiği için, %27.2'si de zamandan tasarruf etmek için KKİK kullandığını belirtmiştir. Bu sonuçlar literatürdeki bir çalışma ile uyumludur [29]. En fazla bildirilen semptomlara göre KKİK durumuna bakıldığında ağrı kesici/ateş düşürücü, vitamin, mide ilacı ve antibiyotiklerin en fazla baş ağrısı ile soğuk algınlığında kullanıldığı görülmüştür. Reflü gibi gastrointestinal sistem semptomlarında mide ilacı kullanımının daha az görülmesinin aynı kişide birden fazla semptom olması ile ilişkili olabileceği düşünülmüştür (Daha az görülen semptomlar ve daha z kullanılan ilaçlar bu analize dahil edilmemiştir). Tıp fakültesi öğrencileri kendilerini hekim olarak görebildikleri için KKİK davranışını kendileri için meşru olarak görebilirler. Ancak basit olarak görülen hastalıklar ve semptomlar ciddi hastalıkların ilk belirtileri olabilmektedir ve bu noktada bireyin kendi kendine kullandığı ilaçlar tam ve tedavinin gecikmesine neden olabilir. Bu noktada öğrencilerin daha iyi bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Ayrıca hastaneye en yakın olan meslek grubunun öğrencilerinin KKİK kullanarak zaman tasarrufu sağlamaya çalışması da düşündürücüdür.

Okunan döneme göre KKİK sıklığı incelendiğinde dördüncü ve altıncı sınıfta olanların birinci sınıfta olanlardan daha fazla kendi kendine ilaç kullandıkları görülmekle birlikte istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır. Ayrıca dördüncü sınıf öğrencileri ve son sınıf öğrencilerinin birinci sınıf öğrencilerine göre okudukları prospektüsü daha fazla anladığı anladığını belirttiği; akılcı ilaç kullanımından da daha fazla haberdar oldukları ortaya çıkmıştır. Isparta'da Tıp Fakültesi dönem 1,2 ve 3 öğrencileriyle yapılan çalışmada da farmakoloji dersi alan üçüncü sınıf öğrencilerinin bir ve ikinci sınıf öğrencilerine göre daha sık kendi kendilerine ilaç kullandığı görülmüştür [24]. Çalışmayı gerçekleştirdiğimiz tıp fakültesinde de farmakoloji dersi üçüncü sınıfta verilmekte olup öğrencilerin ilaçlar hakkındaki bilgisinin artmasının kendi kendine ilaç kullanım sıklığını arttırdığı düşünmekteyiz. Oysaki kendi kendine ilaç kullanımını, tıp fakültesi prelinik döneminden başlayarak müfredatta yer alan akılcı ilaç kullanımı eğitimi ilkeleri ile ters düşmektedir. Bu nedenle akılcı ilaç kullanımı eğitiminin bu konuda öğrencilerde davranışa dönüştürülebilir şekilde gözden geçirilmesinin gerekli olduğunu düşünüyoruz. Antibiyotik kullanımında ise dönem

ilerledikçe öğrencilerin daha azının kendi kendine antibiyotik kullandığı görülmektedir. Kullandığı antibiyotigi doktor tavsiyesine göre ve doktor tarafından tavsiye edilen tedavinin tamamlanması sonucunda bırakanlar dört ve altıncı sınıfta birinci sınıfa göre daha fazlaydı. Tıp fakültesinde öğrenciler üçüncü sınıfta farmakoloji ve beşinci sınıfta da enfeksiyon hastalıkları ve klinik mikrobiyoloji staj derslerinde antibiyotikler konusunda eğitim almaktadır. Sınıflar arasındaki bu farkın derslerde alınan bilginin öğrenciler tarafından içselleştirmesi olarak yorumlanabilir. Bunun yanında klinik dönemde bulunan öğrencilerin staj yaptıkları kliniklerde görev yapan hekimlere ulaşmaları oldukça kolaydır. Bu durum antibiyotikleri danışarak kullanma eğilimini desteklemiş olabilir. Bu araştırmada tıp fakültesi öğrencilerinde kendi kendine ilaç kullanımı durumunun yüksek olduğu gözlenmiştir. Özellikle klinik eğitim almış olan sınıflarda kendi kendine ilaç kullanımı dikkat çekmektedir. Son sınıf öğrencilerinin klinik eğitimlerini tamamlama düzeyinde olmaları nedeniyle ilaç kullanımı konusunda kendilerini yeterli olarak değerlendiriyor

olabilirler. Son sınıf tıp fakültesi öğrencileri ile hekimler kendi kendine ilaç kullanımı konusunda toplumla aynı koşullarda değerlendirilmemelidir. Sonuçta bu grup hem hastalıklar hem de ilaçlar konusunda ciddi bir eğitim almışlardır. Zaten kendi kendine antibiyotik kullanımı ya da akılcı antibiyotik kullanımı durumuna son sınıf öğrencilerinin diğer sınıflara göre daha doğru yaklaştıkları görülmüştür. Bu durum tıp fakültesindeki eğitim sürecinin olumlu etkisini düşündürmektedir. Yine de tıp fakültesi öğrencilerinin KKİK sıklığının yüksek olması, bu konuda birinci sınıftan başlayarak eğitimlerinin güçlendirilmesi gerektiğini düşündürmektedir. Ayrıca öğrencilerin KKİK konusundaki davranışlarının nedenlerinin incelenmesi amacıyla niteliksel çalışmalara başvurulabilir. Bu sayede de verilmesi planlanacak eğitimlerin içeriklerinin belirlenmesi de sağlanabilir.

Çıkar çatışması: Yok

Finansal destek: Yok

KAYNAKLAR

1. WHO. Guidelines for the regulatory assessment of medicinal products for use in self-medication. Geneva; 2000
2. Filho L, Antonio I, Lima-Costa MF, Uchoa E. Bambui Project: A qualitative approach to self-medication. *Cad Saude Publica* 2004; 20: 1661-9
3. Hughes CM, McElnay JC, Fleming GF. Benefits and risks of self medication. *Drug Saf* 2001;24:1027-37.
4. Ruiz ME. Risks of self medication practices. *Current Drug Safety* 2010;5:315-23.
5. Väänänen MH, Pietilä K, Airaksinen M. Self-medication with antibiotics: Does it really happen in Europe? *Health Policy*. 2006;77(2):166-71.
6. Hughes GF, McElnay J.C, Hughes C.M, McKenna P. Abuse/misuse of non-prescription drugs. *Pharmacy World Science* 1999;21(6): 251-5.
7. Okyay RA, Erdoğan A. Self-medication practices and rational drug use habits among university students: A cross-sectional study from Kahramanmaraş, Turkey. *PeerJ* 2017;5:e3990.
8. Akici A, Basaran NF. University Students' attitudes concerning OTC drug use; survey from Istanbul. *ARPN Journal of Science and Technology* 2013;3(3):309-15.
9. Karatas Y, Dinler B, Erdoğan T, Ertuğ P, Seydaoğlu G. Evaluation of drug use attitudes of patient and its relatives attending to Cukurova University Medical faculty Balcalı Hospital. *Cukurova Medical Journal* 2012;37(1):1-8.
10. Nayir T, Okyay RA, Yesilyurt H, Akbaba M, Nazlıcan E, Acık Y, et al. Assessment of rational use of drugs and self-medication in Turkey: A pilot study from Elazığ and its suburbs. *Pakistan Journal of Pharmaceutical Sciences* 2016;29(4 Suppl):1429-35.
11. Yıldırım Baş F, Cankara FN, Yeşilot Ş. Tıp fakültesi öğrencilerinde reçetesiz ilaç kullanımının değerlendirilmesi. *SDÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 2013;4(2):46-53.
12. Pınar N. Mustafa Kemal Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinin akılcı ilaç kullanım alışkanlıklarının belirlenmesi. *Mustafa Kemal Üniv Tıp Derg* 2017;8(29):34-40.
13. Klemenc-Ketis Z, Hladnik Z, Kersnik J. Self-Medication among Healthcare and Non-Healthcare Students at University of Ljubljana, Slovenia. *Med Princ Pract* 2010;19:395-401.
14. Subashini N, Udayanga L. Demographic, socio-economic and other associated risk factors for self-medication behaviour among university students of Sri Lanka: A cross sectional study. *BMC Public Health* 2020;20(1):613.
15. Lukovic JA, Miletic V, Pekmezovic T, Trajkovic G, Ratkovic N, Aleksic D, et al. Self-medication practices and risk factors for self-medication among medical students in Belgrade, Serbia. *PLoS One* 2014;9(12):e114644.
16. Kumar N, Kanchan T, Unmikrishnan B, Rekha T, Mithra P, Kulkarni V, et al. Perceptions and practices of self-medication among medical students in coastal South India. *PLoS ONE* 2013;8(8):e72247.
17. Shankar PR, Partha P, Shenoy N. Self-medication and non-doctor prescription practices in Pokhara Valley, Western Nepal: A questionnaire-based study. *BMC Family Practice* 2002;3:17.
18. Mok CZ, Sellappans R, Loo JSE. The prevalence and perception of self-medication among adults in the Klang Valley, Malaysia. *Int J Pharm Pract* 2020 Jul 26. doi:10.1111/ijpp.12660. Online ahead of print.
19. James H, Handu SS, Al Khaja KA, Otoom S, Sequeira RP. Evaluation of the knowledge, attitude and practice of self-medication among first-year medical students. *Med PrincPract* 2006;15:270-75.
20. El Ezz NF, Ez-Elarab HS. Knowledge, attitude and practice of medical students towards self medication at Ain Shams University, Egypt. *J Prev Med Hyg* 2011;52(4):196-200.
21. Zafar S, Syed, R, Waqar S, Zubairi, A, Vaqar T, Shaikh M, et al. Self-medication amongst university students of Karachi: Prevalence, knowledge and attitudes. *Journal of the Pakistan Medical Association* 2008;58(4):214-7.
22. Tüzün E.H, Eker L, Karaduman A, Bayramoğlu M. Prevalence and clinical characteristics of headache in

university students in Turkey. The Pain Clinic 2003;15(4):397-404.

23. Başara BB, Çağlar İS, Aygün A, Özdemir TA (Eds). Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2018. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü, 2019.

24. Kumar N, Kanchan T, Unnikrishnan B, Rekha T, Mithra P, Kulkarni V, et al. Perceptions and practices of self-medication among medical students in coastal South India. PLoS One. 2013;28;8(8):e72247.

25. Niroomand N, Bayati M, Seif M, Delavari S, Delavari S. Self-medication pattern and prevalence among Iranian medical sciences students. Curr Drug Saf 2020;15(1):45-52.

26. Küçükkoğlu S, Polat S, Güdek E. Annelerin evde ilaçları saklama koşullarıyla ilgili bilgi ve uygulamalarının

belirlenmesi. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi 2013;6(4):212-8.

27. Hatipoğlu S, Özyurt BC. Manisa ilindeki bazı aile sağlığı merkezlerinde akılcı ilaç kullanımı. TAF Prev Med Bull 2016;15(4):1-8.

28. Fekadu G, Dugassa D, Negera GZ, Woyessa TB, Turi E, Tolossa T, et al. Self-medication practices and associated factors among health-care professionals in selected hospitals of Western Ethiopia. Patient Prefer Adherence 2020;14:353-361.

29. Badiger S, Kundapur R, Jain A, Kumar A, Patanashetty S, Thakolkaran N, et al. Self-medication patterns among medical students in South India. AMJ 2012;5(4):217-20.